

VASTAGH PÁL

Az állam funkcióiról a szocialista orientáció országában

A második világháború utáni történelmi fejlődés egyik legfontosabb eseménye az imperializmus gyarmati rendszerének széthullása. Afrika, Ázsia, a Karib-tenger, a csendes-óceáni szigetvilág több mint 120 országában, közel 2 milliárd ember lépett a nemzeti függetlenség útjára. Ezek az országok az előttük álló feladatok megoldásában különböző irányokat alakítottak ki, és ezek gyakorlati megvalósítása erőteljesen differenciálta a fiatal államokat. Egy részük megerősítette kapcsolatait a kapitalista világgazdasággal. A fejlődés kapitalista útja azonban nem képes megoldani a harmadik világ országainak problémáit. Új és bonyolult ellentmondások alakultak ki, mélyültek el az imperializmus és a fejlődő országok népei között. Az országok másik csoportja a társadalom radikális átalakításának útját választotta, a fejlődés nem kapitalista útját. Ezek között az országok között egyre nő azoknak az államoknak a száma, amelyek a nem kapitalista fejlődésen belül a szocialista orientáció irányát követik. Ennek a csoportnak a kialakulása, számszerű növekedése, belső és külső stabilizálódása a szocialista fejlődés új lehetőségeit és perspektíváit teremtette meg.¹

A szocialista orientáció fogalmát, az újonnan felszabadult országok sajátos társadalmi fejlődésének megjelöléseként először a kommunista és munkáspártok 1969-es moszkvai tanácskozásán használták. A 70-es évek végére a volt portugál gyarmatok függetlenné válásával, az etiópiai társadalmi átalakulásokkal a gyarmati sorból felszabadult országok történetének új szakasza kezdődött. A tudományos irodalomban ettől az időszaktól kezdve különböztetik meg a széles értelemben vett nem kapitalista fejlődést a szocialista orientációtól. A szocialista orientáció a nem kapitalista fejlődés olyan konkrét jelenkori formája, amely tükrözi a társadalom általános demokratikus átalakulását, a későbbi szocialista építés lehetőségét. Egyidejűleg része a világforradalmi folyamatnak és egyben a szocializmushoz való átmenet sajátos formája. Ezek között a viszonyok között a közvetlen társadalmi feladat még nem a szocializmus építése, hanem az új társadalom létrehozásához szükséges előfeltételek megteremtése. A szocialista orientáció lényegét az átmeneti társadalmi viszonyok határozzák meg. A gazdaság többszerkezetű, de ezen belül egyre inkább meghatározó az állami és a szövetkezeti szektor. A politikai szféra döntő tényezője a haladás mellett elkötelezett erők szövetsége. A politikai intézményrendszer csatornáin keresztül biztosított a dolgozó tömegek akaratainak kifejeződése, érdekeik érvényesítése. Fontos ideológiai cél a kulturális élet gyökeres átalakítása. Jellemző a szocialista országokkal kialakított szoros külpolitikai és gazdasági együttműködés, az egyértelműen antiimperialista külpolitika.

Számos kutató és szakember véleménye szerint a szocialista orientációjú fejlődést helyesebb és célszerűbb szűkebb értelemben csupán az ún. népi demokratikus fejlődési szakaszra szűkíteni, míg a nemzeti-demokratikus szakaszt a széles értelemben vett nem kapitalista fej-

¹ A szocialista orientáció. Elmélet és gyakorlat. Bp., Kossuth. 1984. 7—8. p.

lódésen belül elhelyezni. Ez az elhatárolás azzal függ össze, hogy a nemzeti-demokratikus szakaszban levő országok esetében a szocialista orientáció iránya még nem vált véglegesen visszafordíthatatlanná. Esetleges kedvezőtlen belső és külső körülmények hatására újból felerősödhetnek a kapitalista tendenciák, mint ahogyan a 60-as, 70-es években számos ország esetében ez bekövetkezett (Egyiptom, Szomália, Ghana). Ilyen megfontolásból kiindulva helyesebb és realiztikusabb csupán a népi demokratikus fejlődési szakaszban levő országokat tekinteni szocialista orientációjúaknak, amelyeknél többek között végbement az élcspartpárt szerveződésének folyamata, ahol a társadalom építésének programját a tudományos szocializmus elvei és gyakorlata alapján alakították ki, ahol szakítottak a szocializmus sajátos „nemzeti” (afrikai, arab) mítoszával. Mindezek alapján, főként a magyar kutatók körében elfogadott, hogy elsősorban Angolát, Mozambikot, Etiópiát, Kongót, Benint, Afganisztánt, Dél-Jement és Nicaraguát sorolhatjuk a szocialista orientáció országai közé.

A szocialista orientációjú fejlődés egyik fő vonása abban ragadható meg, hogy a társadalom fejletlen gazdasági alapja, differenciálatlan osztályszerkezete ellenére igen haladó politikai felépítmény jött létre, amely magas szinten koncentrálna a hatalmat és mobilizálja a társadalom valamennyi erőforrását. A fejlődés, fejlesztés motorjai a felépítmény egyes elemei, elsősorban az élcspartpárt és az állam. Így válik az egész sajátos fejlődési formának feltárása szempontjából fontossá az egyes állami, politikai, jogi intézmények társadalmi szerepének tanulmányozása.

I. Az állami funkciók fogalma, csoportosítása a szocialista államelméletben

Az állami funkció elméleti, gyakorlati jelentőségét elsőként a szocialista államelmélet művelői ismerték fel. A polgári államelméleti irányzatokban általában vagy nem használják ezt a fogalmat, vagy a legkülönbözőbb állami feladatokkal azonosítják, illetőleg tagadják az állami funkciókban a politikai elem létezését. A problematika kidolgozásában a szocialista államelméletnek az a kiindulópontja, hogy az állam lényege és az államfunkciók egymással szoros kapcsolatban állnak, az állam tartalma az állami feladatokban konkretizálódik és ezek közvetlenül meghatározzák az állam funkcióit. A funkciók tehát az állam alapvető tevékenységi irányát fejezik ki.²

Az állam funkciói az egyes állami szervek konkrét tevékenysége és az állam elé tűzött célok között helyezkednek el, de egyikkel sem azonosíthatók. Ebből a megközelítésből az állam funkcióinak fogalma — a rövidebb-hosszabb időszakot tartalmazó — társadalmi célok elérése érdekében az állami szervek által kifejtett tevékenység irányainak főbb csoportjait jelenti.³ Az állami funkciók vizsgálatánál abból kell kiindulni, hogy az állam a társadalom objektív törvényeinek szolgálatára hivatott, szerveinek tevékenységén és viszonylagosan önálló mozgásán keresztül. Nem lehet azonosítani az állam funkcióját az állami célokkal és feladatokkal, mert a feladat önmagában még nem fejezi ki az állam gyakorlati tevékenységét, az állammélt pedig az állam társadalmi rendeltetéséből fakad és gyakran ideológiai megfogalmazásban jelenik meg.

Az állam társadalmi rendeltetésének megvalósításához igen sokrétű, összetett tevékenységet végez, ami különböző irányokban fejeződik ki. Ebből bontakozik ki az állami funkciók egymásba kapcsolódó, bonyolult szerkezete, amiben az állam típusától, az adott típuson belüli fejlődési szakasz sajátosságaiból következően perfektuálódik az állam állandó mozgásban levő, dinamikus változó tevékenységkomplexuma. Ki kell emelnünk, hogy az

² *Antalfy—Samu—Szabó—Sztóczky: Állam- és jogelmélet. Tankönyvkiadó. Bp., 1970: 133—134. p.*

³ *Uo. 135. p.*

állami funkciók fogalmában a funkciók rendszerében, az állami tevékenység általános, perspektivikus iránya mellett, kifejeződést nyer a társadalom irányításának dinamikája, az hogy a társadalom különböző fejlődési szakaszaiban az állam más és más tevékenységi iránya kerül előtérbe és ismét másik veszít jelentőségéből (pl: az állam gazdasági-szervező funkciójának érvényesülése a szabadversenyes kapitalizmus, ill. a monopolkapitalizmus időszakában, az állam belső elnyomó funkciójának szerepe a proletárdiktatúra kezdeti periódusában, valamint a szocializmus alapjainak lerakását követően). Miután az egyes állami funkciók fogalmkörében koncentráltan kell kifejezni az állam igen sokrétű tevékenységi irányát, természetesen, hogy a funkciók csoportosítása kapcsán a tudományos szakirodalomban igen gyakran viták, eltérő megközelítések alakultak ki. A szocialista államelmélet dogmatikus szakaszában általánossá vált az állam belső és külső funkciójának megkülönböztetése.

Az állami funkciók különböző irányainak elkülönítésében legfontosabb csoportképző ismérvek azt tekinthetjük, hogy a társadalmi viszonyok alakításának mely területére irányul az állami szervek konkrét tevékenysége. Ennek alapján a társadalom szerkezetét gazdasági, politikai és ideológiai szintekre bonthatjuk. A valóságban mindhárom szint kölcsönösen tartalmazza egymás egyes elemeit és mindhárom szféra a társadalom belső és nemzetközi viszonyaiban is egyaránt jelen van. Alapjaiban ebből rajzolódik ki az államnak a társadalom gazdasági, politikai és ideológiai viszonyait szabályozó, befolyásoló funkciórendszere.⁴ A továbbiakban a szocialista orientációjú államok funkcióit is a fenti megközelítés alapján, ennek a rendszernek a szerkezetét követve tárgyaljuk.

II. A szocialista orientációjú állam funkcióinak lényege, fajtáinak csoportosítása

Az állami funkcióit a szocialista orientációjú fejlődés viszonyai között is a társadalom előtt álló legfontosabb feladatokból tudjuk levezetni. Az alapvető cél, ebben a fejlődési formában — a materiális és az ideológiai, szellemi előfeltételek megteremtése a társadalomban, amelyek kiinduló alapként szolgálnak egy jövőbeli szocialista átalakulás számára. A politikai szférában ilyen általános célként határozták meg a forradalmi-demokratikus rezsim erősítését, védelmét a hazai és a külső reakcióval szemben, az állami, társadalmi rend demokratizálását, a szocialista államokkal kialakított együttműködés erősítését.

A társadalmi, gazdasági fejlődés elősegítése érdekében a társadalomban elengedhetetlenül fontos a forradalmi-demokratikus társadalmi rend bázisának kiszélesítése. Az iparban és a mezőgazdaságban az állami szektor erősítése és fejlesztése, a parasztok érdekeit kifejező agrárreform megvalósítása, a kollektív mezőgazdasági termelés alapjainak megteremtése, a tervegátlakodáson alapuló gazdaságirányítási rendszer létrehozása és a dolgozók anyagi életfeltételeinek javítása. A társadalom ideológiai, szellemi életében a legfontosabb teendő a tudományos szocializmus fokozatos térhódításához szükséges feltételek megteremtése. Lényegében ezekben körvonalazhatók a szocialista orientációjú államokban végbemenő társadalom átalakítási programok fő irányai és ezekből a társadalmi célokból következnek az állam funkciói, ezek alapozzák meg az állam tevékenységét.⁵ Ezek a legáltalánosabb célok az egyes államokban eltérő politikai, gazdasági, kulturális sajátosságokkal egészülnek ki, de a fő feladat a szocialista orientáció valamennyi országában a társadalom gyökeres átalakítása, a nép hatalmának felhasználásával. Ebben a folyamatban rendkívül aktív szerepet játszik az állam, ami a fejlődés-fejlesztés leghatékonyabb intézménye ezekben az országokban.

Az állam sajátos pozíciója a fejlődő világ országaiban kifejeződik többek között az ál-

⁴ *Antalffy György*: Állam, politikai rendszer, társadalom. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 76. p.

⁵ *Gubanov V. I.*: Politiceszkaja organizacija obscsesztva sztran szocialiticeszkaj orientacii. L., Len. Univ. 1981. 131—132. p.

lam funkcióiban, az állam funkcionális aktivitásában. Az állam közrehatása a társadalmi feladatok megoldásában ezekben a régiókban jóval nagyobb mértékű, mint a más fejlettségi szintű országokban. Ez elsősorban az állam társadalmi programalkotó és végrehajtó tevékenységében fejeződik ki. Gyakorlatilag valamennyi fejlődő országban, függetlenül a társadalmi fejlődés irányától, az állam dolgozza ki és realizálja a gazdasági, társadalmi fejlesztés rövid és hosszú távú terveit. A programok tartalma, az azokban kifejeződő célok lényegesen eltérnek az adott állam társadalmi orientációja alapján. További általános vonása az állam funkcionális aktivitásának, hogy az állam nem csupán a társadalmi fejlődés feltételeit biztosítja, nemcsak a jogalkotáson keresztül befolyásolja a társadalmi folyamatokat, hanem azoknak aktív, közvetlen résztvevője. Különösen világosan érzékelhető mindez az államnak a gazdaságban betöltött szerepe kapcsán. Ezt a funkcionális aktivitást sok tekintetben megalapozza és elősegíti az állam viszonylagos önállóságának magas szintje a fejlődő világ országaiban. A viszonylagos önállóság az állam létezését végigkísérő jelenség. Erőteljes kifejeződésének azonban a fejlődő világban sajátos okai vannak. Ezek közé sorolhatjuk, hogy ezekben az országokban a társadalom jellegét meghatározó osztályok kialakulásának folyamata még nem zárult le. Az alap- és felépítmény viszonyában jelenleg a felépítmény túlsúlya érvényesül. Különösen igaz ez a szocialista orientáció országaiban, ahol a társadalom alapjával nem adekvát, progresszív politikai felépítmények jöttek létre, ezek erőteljesen visszahatnak az alap kialakulására, fejlődésére. Az államhatalom jellegét a fennálló politikai koalíció erőviszonyai határozzák meg. Mindez szükségképpen elősegíti az állam viszonylagos önállóságának erőteljesebb megnyilvánulását. A szakirodalomban ennek kiváltó okaiként jelölik meg az etatizmus széles körű eluralkodását ezekben az államokban. Igen sok országban a társadalom politikai életét az állam monopolizálja. Egybemosódik, összeolvad a politikai pártok és az állami szervek tevékenysége, szervezete. Mindezek tehát megalapozzák annak a megállapításnak a helytállóságát, hogy a fejlődő világban, ezen belül a szocialista orientáció országaiban is érvényesül a politikai felépítmény, az állam túlsúlya, ami egyben meghatározza az állam aktivitását, az állami funkciók realizálódását a fejlődés bonyolult feladatainak megoldásában.

Az állam funkcióiban, a gyarmati rendszer megszűnését követően létrejött független országok esetében is kifejeződnek az állam lényegét meghatározó vonások, a fejlődés jellege, annak különböző szintjei. A fejlődő országok körén belül a szocialista orientációt választó államok funkcióiban már a társadalmi fejlődést tükröző új tartalmak jelennek meg. A szocialista orientáció államainak funkciói a következő fő elemeket tartalmazzák:

— a társadalmi és állami rend védelme, a forradalmi rezsim gazdasági és politikai alapjainak védelme állami eszközökkel;

— a gazdasági funkció — az állam közvetlen részvétele a társadalom új, technikai— gazdasági szerkezetének létrehozásában, az állami és szövetkezeti szektor létrehozása és erősítése, a tervgazdálkodás bevezetése;

— szociális funkció — az ősi társadalmi intézmények és viszonyok korszerűsítése, az egyén fejlődéséhez szükséges feltételek kialakítása, a munkához való jog biztosítása, a társadalombiztosítás és egészségvédelem rendszerének létrehozása;

— ideológiai funkció — a társadalom ideológiai nevelése, a tömegek bevonása a társadalmi tevékenység valamennyi szférájába;

— a nemzeti integrálódás és konszolidáció funkciója — annak elősegítése, hogy a különböző etnikai közösségek és csoportok egységes nemzetévválásának folyamata létrejöjjön;

— az állam védelme az imperializmus katonai, politikai, gazdasági támadási kísérleteivel szemben;

— harc a békéért, a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett éléséért;

— harc a gyarmatosítás, a neokolonizmus, a fajüldözés ellen, a nemzeti-felszabadító mozgalmak támogatása;

— az együttműködés és a barátság erősítése a szocialista országokkal.⁶

A szakirodalomban a fentiekben kívüli az állami funkciók más csoportosításával is találkozhatunk.⁷ A különböző kategorizálásokról tükröződik, hogy az állami funkciók tartalma állandóan változik, kiszélesedik összhangban a társadalom fejlődésének folyamatával. Nem mindenben indokolható az a felfogás, aminek eredményeképpen túlságosan is kiszélesednek az állami funkció fogalmi keretei, és az ily módon tartalmilag egybeesik az állami feladattal. Így például nem támogatható maradéktalanul a nemzeti integrációra, és a stabilizációra irányuló állami tevékenység önálló funkcióként történő elkülönítése. Egyrészt ez a feladat nem minden szocialista orientációjú ország jelenlegi fejlődésére jellemző, másrészt megítélésünk szerint ez a tevékenységi kör tartalmilag, logikailag az állam politikai szervező munkájához kapcsolódik, együtt a társadalom adminisztratív, közigazgatási egységeinek kialakításában.

Elméletileg érdekes probléma az állam társadalmi szerepének, valamint az állam funkcióinak viszonya. A két fogalom gyakran keveredik az állami tevékenység általánosabb igényű vizsgálataiban. Álláspontunk szerint az állami szerep szélesebb kategória, mint az állami funkció, tartalma az állam társadalmi rendeltetéséből adódik, ami elsősorban a társadalmi rendszer és a társadalmi rend védelmének követelményeit foglalja magában. Az állam szerepe az állam strukturális szempontú megközelítéséből származik, kifejezi az állam és a társadalom szerkezetének különböző elemei közötti dialektikus kapcsolatot. Az állam funkcióiban, véleményünk szerint az állam tevékenysége, annak dinamikája tükröződik. Természetesen az állam funkciója és szerepe kölcsönösen áthatja és befolyásolja egymást. Az állam társadalomban betöltött szerepét több más tényező mellett, meghatározzák az alappal, a felépítmény más elemeivel kialakult kapcsolatrendszerek, az államnak a társadalom vezetésére, irányítására, szervezésére irányuló tevékenysége, ennek hatása. Mindez a gyakorlatban az állami funkció realizálódásában valósul meg. Az állami funkciók egyik sajátossága, hogy azok alapvetően jogszabályi kifejeződést nyernek, általában az alaptörvény, vagy más magas szintű jogszabályok formájában. Ez a gyakorlat megfigyelhető a szocialista orientációjú államok jogalkotásában is, miszerint az állami funkciók fő tartalmát az alkotmányokban határozzák meg. Következésképpen a szocialista orientációjú államok funkcióinak főbb csoportjait tekintjük át, abból kiindulva, hogy miután a társadalom szerkezete gazdasági, politikai és ideológiai szintekre bontható, ennek megfelelően az állam funkciórendszerére is ezt a tagozódást követi.

III. Az állam gazdasági-szervező funkciója a szocialista orientáció viszonyai között

A marxista államelmélet elsődlegesnek tekinti az állam osztályfunkcióját. Ennek tartalmát az uralkodó osztály politikai hatalmának érvényesítése határozza meg. Ezen belül két tevékenységi irány különíthető el. Az egyik: a belső elnyomó funkció, amelyen keresztül az állam a fennálló politikai-hatalmi viszonyokat védi, ennek érdekében vezeti, igazgatja, erőszakkal korlátozza az elnyomott osztályt. A másik: az állam külső védelmi vagy hódító funkciója, a két tendencia érvényesülését az állam társadalmi típusa határozza meg. Ilyen értelemben az állam osztályfunkciója a marxista—leninista államelmélet felfogásában az állam osztálytermészetéből, lényegéből következik.

⁶ Uo. 133—134. p.

⁷ Funkcii goszudarsztva v nyezaviszimüh sztranaš Afriki. M., Nauka. 1972. 324. p., Goszudarsztva szocialiszticeszkoi orientacii. M., Nauka. 1975. 376. p., Chirkin V., Yudin Y.: A socialist oriented state. M., Progress 1983. 238. p.

Az állam gazdasági szervező tevékenysége szintén két fő irányban teljeseedik ki. Egy oldalról az állam ellátja a gazdasági viszonyok védelmét, biztosítja a termelés külső feltételeit, másrészt bekapcsolódik a termelési folyamatokba, azok irányításába. A termelés külső feltételeinek biztosításával kapcsolatos a társadalmi berendezkedés tulajdonviszonyainak, az elosztás, a fogyasztás rendjének védelmezése. Ez egészül ki a gazdaság szervező-irányító mechanizmusának kiépítésével és munkájával, a szabályozó normák megalkotásával, az infrastruktúra kialakításával és fenntartásával.⁸

A szocialista orientációjú fejlődés jelenlegi helyzete, sajátosságai alapján megállapítható, hogy ennek a folyamatnak a továbbvitelében, kiszélesedésében és stabilizálódásában a politikai tényezők mellett döntő a gazdaság szerepe. Ennek a társadalmi átalakulásnak az egyik lényegi vonása, hogy ezekben az államokban a haladó felépítmény hamarabb létrejött, mint az ennek megfelelő gazdasági alap. Tehát a politikai felépítménynek megfelelő gazdasági alap sikeres létrehozása, ennek a folyamatnak az üteme határozza meg alapvetően a szocialista orientációjú országok perspektíváját, ez a legfontosabb garanciája — a világpolitikai tényezők mellett — fejlődésük visszafordíthatatlanságának.

Ilyen értelemben ebben a szakaszban az állami funkciók rendszerében a szocialista orientációjú országokban megkülönböztetett szerepe van az állam gazdasági, szervező funkciójának. Elemzéséhez a gazdaság helyzetéből, sajátosságaiból kell kiindulni. Legáltalánosabb jegyei a következőkben foglalhatók össze:

1. Gazdasági fejlettségét tekintve ezek az országok nem különböznek alapvetően a harmadik világ többi tagjától. A társadalmi fejlődésükben bekövetkezett irányváltozás okai alapvetően nem a gazdaságban érlelődtek meg, hanem a politikai-ideológiai szférában. Általános jellemzőjük a rendkívüli elmaradottság és szegénység. A szocialista orientációjú országok felét a harminc legfejletlenebb ország között tartják számon.

2. Helyzetük sajátos ellentmondása, hogy szocialista elkötelezettségük ellenére, gazdasági küzdelmüket lényegében a tökéletes gazdasági feltételek érvényesülése közepette kell megvívni. Az ezektől való elszakadás csupán részleges lehet. Ez a függés önmagában még nem zárja ki az önálló politikai, ideológiai cselekvést, a viszonylag fejlett felépítményen keresztül, de ez a pozíció alapjaiban meghatározza a gazdasági fejlődés mértékét.

3. Az osztályviszonyok fejletlenségéből, az érdekek nagyfokú heterogenitásából következően igen nehéz határozottan önálló gazdaságfejlesztési koncepciókat kialakítani, következetesen megvalósítani. Ez a bonyolult gazdasági-társadalmi háttér ad magyarázatot arra, miért kényszerülnek igen gyakran ezek az országok kompromisszumokra, miért következnek be megtorpanások gazdasági, politikai fejlődésükben.

4. Az állam szerepe, a gazdasági élet központi irányítása alapvető kérdés a szocializmushoz közelítő fejlődés szempontjából. Csakis ezen keresztül biztosítható a hazai fejlesztési források és feltételek optimális kihasználása, a külföldi befolyás visszaszorítása, a szocialista követelményeknek megfelelő társadalmi, gazdasági viszonyok kialakítása.

5. A fejlődés további követelményei abban összegezhethetők, hogy a gazdaságban meglévő szocialista és kapitalista elemek együttélésének fenntartásával lehet csupán kialakítani azokat a feltételeket, amelyek garantálják a szocialista termelési viszonyok túlsúlyra jutását, későbbiekben azok győzelmét. Ennek a folyamatnak a stimulálásában megkülönböztetett a politikai felépítmény, az állam, az állam gazdasági-szervező funkciójának szerepe.⁹

Az állam gazdasági szervező funkciójának a szocialista orientációjú országokban is több alkotó eleme van. A funkció lényegét az adja, hogy az állam, mint a politikai felépítmény meghatározott önállósággal rendelkező része, beavatkozik a termelési viszonyok fejlődésébe az államhatalom politikai jellegének megfelelően. Az állam gazdasági funkciója tehát ezekben az országokban olyan objektív szükségszerűség kifejeződése, ami a végbemenő társa-

⁸ *Samu Mihály*: Hatalom és állam. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1977. 272—273. p.

⁹ A szocialista orientáció. Elmélet és gyakorlat. Bp., Kossuth. 1984. 42—47. p.

dalmi folyamatok progresszív jellegéből következik. Az állam egyik legfontosabb feladata a gazdaság, a gazdasági viszonyok dekolonizációjának végrehajtása. Ez azt jelenti, hogy miután a gazdasági szerkezetben többféle termelési mód elemei együttesen vannak jelen, miután a szocialista orientációjú országok jelenleg még a kapitalista világpiachoz kapcsolódnak, az államnak szembe kell szállni a nemzetközi monopoltőke expanziójával, ugyanakkor egyidejűleg fel kell használni annak pénzügyi forrásait, tudományos-technikai potenciálját, a nemzetközi munkamegosztásból adódó lehetőségeket a nemzeti termelőerők fellendítése érdekében. Ez a sajátos helyzet formálja, határozza meg az állam gazdasági-szervező funkciójának tartalmát, aminek általános elemei a következőkben foglalhatók össze:

1. A gazdasági alap átalakításának kulcskérdése a gazdaság állami szektorának kialakítása, a tulajdonviszonyok társadalmosítása. Ez a szocialista orientáció országaiban különböző formákban ment végbe. A nemzeti függetlenség kivívása után, a fiatal államok tulajdonába kerültek az infrastrukturális intézmények, az úthálózat, a kommunikációs eszközök stb. Az állami szektor megteremtésének gazdaságilag jelentősebb másik iránya a kül- és belföldi tőkés vállalatok államosítása. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az államosítások nem minden esetben hozták meg a várt, kívánt eredményeket. A nacionalizálást követően a vállalatok igen gyakran kiszakadtak a világgazdasági kapcsolatokból és hosszú ideig nem tudták elérni a termelés korábbi szintjét. Mindez azzal is összefügg, hogy a függetlenné válást követően a külföldi tőke és a szakembergárda kivonult a gazdaságból.¹⁰ Elemezve a tanulságokat, néhány kisebb magánvállalkozást az állam újra magánkézbe adott, miután bebizonyosodott, hogy fenntartásuk és üzemeltetésük az állam számára nem rentábilis (Trópusi-Afrika, Angola, Mozambik). Másutt eleve nem került sor bizonyos kisvállalkozások (JNDK), illetve külföldi olajtársaságok államosítására (Angola, Mozambik).¹¹ A gazdaság állami szektorának kialakításához az impulzusok a felépítményből következnek. A folyamat általános menete a következőkben vázolható. Az állami szektor szervezete és szférája fokozatosan kiterjed a gazdaságban, fejlődésének kezdeti szakaszában azonban ez még államkapitalista jellegű. Fokozatosan bontakozik ki az állami szektor vezető szerepe a társadalom anyagi életfeltételeinek, a termelési viszonyoknak az újratermelésében. Folyamatosan megváltozik szerkezete, átmeneti jellegűvé válik, egyre jelentősebb hatást gyakorol a termelőeszközök tulajdonviszonyaira, a társadalmi termékek, jövedelmek elosztására, cseréjére és egyre inkább ez az átmeneti jellegű állami szektor válik a társadalmi tulajdon lépésről lépésre történő kialakításával a gazdasági fejlődés irányának meghatározó tényezőjévé.¹²

2. Az állam gazdasági szervező funkciójának következő, igen fontos eleme a gazdasági fejlődés stratégiájának, valamint a közép és hosszú távú terveknek a kidolgozása. A gazdasági stratégia alapvető irányait a vezető pártok dokumentumai tartalmazzák, ezek konkretizálódnak a különböző lejáratú gazdasági tervekben. A tervezés egyben az állami gazdaság-irányítás egyik igen fontos eszköze és módszere is.

3. Az állam mobilizálja a beruházásra, a fejlesztésre fordítható pénzügyi forrásokat. Mind gazdasági, politikai, igazgatási szervezet a beruházásokon keresztül tovább szélesíti az állami szektort, aktívan közreműködik a népgazdaság egyes ágazatainak, valamint a különböző területi egységek arányos fejlesztésében. Dönt a fejlesztéshez szükséges külső források igénybevételéről.

4. Az állam irányító-szervező tevékenysége a gazdaságban közvetett és közvetlen formákban érvényesül. A közvetlen irányítás az adminisztratív-jogi, a közvetett a gazdaságpolitika eszközeinek (adó, hitel, támogatás stb.) igénybevételét jelenti. A szakirodalomban

¹⁰ Szocialiszticeszkaja orientacija osvobodivsihszja sztran. M., Müszl. 228. p.

¹¹ *Churkin V., Yudin Y.*: A socialist oriented state. M., Progress 1983. 238. p.

¹² *Szmirnov G.*: Ob ekonomiceszkij funkcijah gosudarsztva szocialiszticeszkjoj orientacii. Azia i Afrika szegodnja. 1981. 4. sz. 1—6. p.

általánosnak tekinthető az a felfogás, hogy az állam a szocialista orientáció viszonyai között, mint felépítményi elem, mint igazgatási apparátus egyrésztől irányítja, szervezi a gazdaság életét, ugyanakkor más oldalról, mint „kollektív vállalkozó”, közvetlen résztvevője a termelés folyamatának. Tevékenységének gazdasági oldalát jelenti a társadalom anyagi életfeltételeinek újratermelésében való részvétel, míg a termelési viszonyok újratermelésének biztosítása jelenti a közrehatás társadalmi aspektusát.¹³

Az irányítás megköveteli a korszerű intézménystruktúra, az adatszolgáltatás, az ellenőrzési rendszer kiépítését. A szocialista orientációjú országok államapparátusában ennek kezdeti lépései már megtörténtek, de a hatékony működésüket még számos objektív és szubjektív tényező nehezíti. Az irányítás rendszerében és módszerében egyaránt érvényesülnek a centrális igazgatás és a dolgozók részvételének elvei. Az állami-gazdasági tervek és programok ma már következetesebben realizálódnak, de figyelembe kell venni, hogy az állami szektor nem elszigetelt, az újratermelés folyamatában részt vesznek a nemzetgazdaság más elemei is, és hatnak a külső gazdasági tényezők. A különböző gazdasági szektorok közötti kapcsolatokat döntően az állam közrehatása befolyásolja. Az állam beavatkozik a tőkés és magán-gazdálkodásba, a dolgozók jövedelmi viszonyainak alakulásába, gazdasági és pénzügyi téren együttműködik a bel- és külföldi kapitalista szektorral, a kisárutermeléssel és a félnaturális gazdálkodással. Általános tendenciaként figyelhető meg, hogy a szocialista orientáció viszonyai között az állam gazdasági-igazgatási tevékenysége egyre inkább kiszélesedik.¹⁴

5. A társadalom átalakításához szükséges alapok megteremtésében igen jelentős az agrárreform, a mezőgazdaság kollektivizálása. Ez számos országban a föld kártérítéssel vagy e nélküli kisajátításának keretében ment végbe, ezt követte a földosztás, valamint az állami, szövetkezeti birtokok létrehozása. Azokban az országokban, ahol a korábbiakban ismertetlen volt a földmagántulajdon (Trópusi-Afrika), a meglévő közös földtulajdonon alakították ki a mintagazdaságokat, szövetkezeteket. Az állami támogatás ellenére a mezőgazdasági termelés egyenetlen. A szövetkezeti mozgalom fejlődése nagymértékben függ a kollektivizálásban alkalmazott formától. Afrikában nagy hagyományai vannak a falusi közösségeknek, ezek egyben jó alapot jelentenek a kibontakozó paraszti öngazgatás számára.¹⁵

6. Az állam gazdasági-szervező funkciójának kiteljesedése fejeződik ki az ország termelési erőforrásai feletti nemzeti szuverenitás megteremtésében. A termelés feltételeinek biztosításához kapcsolódik az államnak az a feladatköre, ami az egészségügyi ellátás, a társadalombiztosítás, a munkaviszony szabályozásához fűződik. A jogi szabályozás, az intézményrendszer kiépítése a társadalom dolgozó osztályainak érdekei alapján történik. Számos országban először került sor átfogó társadalombiztosítási rendszer kiépítésére.

A szocialista orientációjú állam gazdasági-szervező funkciójának lényegét abban összegezzük, hogy az állam számára lehetőség adódik, hogy jelentős befolyást gyakoroljon a társadalom anyagi életfeltételeinek és a társadalmi, gazdasági viszonyainak újratermelésére. Az államnak, mint gazdasági-igazgatási szervezetnek, mint a termelés közvetlen résztvevőjének tevékenységét alapvetően a társadalom többségének érdekei határozzák meg. A tevékenységének elsődleges célja a szocialista építéshez szükséges gazdasági-társadalmi előfeltételek létrehozása. Ennek érdekében a szocialista orientációjú államok sokoldalú együttműködést alakítanak ki gazdasági téren is a szocialista közösség országaival.¹⁶ Ezek a célok és törekvések kifejeződnek az adott országok jogalkotásában is. Az állam gazdasági szervező funkciójának konkrét tartalmát általában vagy az alkotmányok vagy más magas szintű

¹³ Uo.

¹⁴ *Szmírnov G.*: Afrika: problemü razvityija goszudersztvennogo szektora. Azia i Afrika szegodnja 1983. 4. sz. 7—11. p.

¹⁵ Szocialiszticseskaja orientacija oszvozbogyivsihszja sztran. M., Müszl. 1982. 164. p.

¹⁶ Uo. 170—174. p.

jogszabályok tartalmazzák (a Kongói Népi Köztársaság Alkotmányának 32. §-a, 1978-as jemeni alkotmány 12. §-a, benini alkotmány 20. §-a, 1979/9 törvény a szövetségekről Mozambikban, a 17/1977. törvény az állami vállalatokról Angolában).

IV. Az állam politikai viszonyokat szabályozó funkciórendszere

Az állam bonyolult tevékenységkomplexumon keresztül fejt ki a társadalom politikai szférájára gyakorolt hatását. Legáltalánosabban ezen funkciórendszeren belül két nagy tevékenységi irányt különíthetünk el. Egyikbe sorolhatjuk a társadalmi orientáció, a társadalmi rend megvédelmezését minden külső és belső támadástól, a másikba a társadalom életének politikai megszervezéséből fakadó teendőket, a területi-adminisztratív tagozódás, az integráció és stabilizáció, a nemzeti állam kereteinek kiépítését. Ezek az általános feladatok az egyes országok fejlődésében meglevő történelmi, kulturális örökségek, sajátosságok, különbségek alapján számos egyedi vonással egészülnek ki.

A társadalom életének állami megszervezésében igen fontos állomás a politikai-adminisztratív területi struktúra kiépítése. Legtöbb országban ezt a gyarmati uralom összeomlása után gyökeresen átalakították. Az átszervezés általában elősegítette az egyes területi egységek közötti arányosabb gazdasági fejlődést, a politikai és nemzeti konszolidációt, csökkentette az etnikai konfliktusok forrásait. Sok országban ez egybekapcsolódott a helyi önkormányzati szervek átalakításával, a választási rendszer bevezetésével, a helyi államhatalmi szervek hatáskörének kiszélesítésével.¹⁷

A szocialista orientáció országait igen bonyolult etnikai viszonyok jellemzik. Az ezekből származó konfliktusokat külső erők gyakran felhasználják politikai, az ország területi integritása elleni támadásokra (Etiópia, Nicaragua). A nemzeti egység kiépítésében elért eredmények erősítik a társadalom politikai stabilitását, ennek ellenkezője pedig a destabilizációt segíti elő (a Kongói Népi Köztársaság 1,3 millió lakosa 13 etnikai csoporthoz tartozik). A nemzeti egység kialakításában igen fontos az állam szerepe, ugyanakkor mindez igen kényes feladat. Magában foglalja az ősi archaikus közösségi formák átalakítását, a törzsi-nemzetségi kapcsolatok megreformálását, nemzeti kultúra és nyelv megteremtését. Ez a tevékenységi irány szorosan egybekapcsolódik az állam más, gazdasági, ideológiai funkcióival. Ez a folyamat igen hosszú, nehéz megjósolni, hogy mennyi időt vesz igénybe a tartós nemzeti állami keretek kiépítése. Általánosnak tekinthető az a vélemény, hogy a nemzeti integráció a szocialista orientáció viszonyai között gyorsabban megy végbe, mint a kapitalista utat járó fejlődő országokban. Mindezt azzal támasztják alá, hogy a folyamat gyorsasága és eredményessége nagymértékben függ az állam tevékenységének jellegétől, a társadalomra gyakorolt hatástól. A magántulajdon, a kizsákmányolás korlátozása, a társadalmi élet demokratizálása, az etnikai egyenjogúság nemcsak formális, hanem tényleges biztosítása csökkent a nemzetiségi konfliktusok lehetőségeit, előmozdítja az integrációs törekvéseket. A nemzeti-állami keretek kiépítése azonban nem jelentheti az etnikai, kulturális, tradicionális sajátosságok és hagyományok felszámolását.¹⁸

Az állam társadalmi szerepéből, rendeltetéséből fakad az a tevékenységi kör, ami a társadalmi formáció jellegének, a fenálló politikai-hatalmi viszonyok belső és külső támadásokkal szembeni megvédelmezésére irányul. A szocialista orientációjú fejlődés a két társadalmi rendszer világméretű harcának keretei között zajlik, térnyerése a szocialista országok pozícióinak erősítését jelenti a nemzetközi küzdőtéren, ebből következően természetes, hogy a külső imperialista és a belső reakciós erők minden eszközzel igyekeznek meggátolni fejlőd-

¹⁷ Geografia i razvivajuscieszja sztranü. L., 1983. 17—19. p.

¹⁸ Gubanov V. I.: Politiceszkaja organizacia obscsesztva sztran szocialiszticeszkjoj orientacii L., Len. Univ. 1981. 152—154. p.

désüket. Ezeknek a támadásoknak az elhárítását célozza az állam belső elnyomó, külső védelmi funkciója. A belső elnyomó funkció azok ellen irányul (hazai burzsoázia, feudális erő, törzsi reakció), akik szemben állnak a társadalom haladó jellegű átalakításával. Valamennyi szocialista orientációjú ország általános tapasztalata, hogy a belső reakció, külső imperialista segítséggel, felhasználva a gazdasági nehézségeket, az előforduló hibákat és hiányosságokat, nyílt akciókat, megmozdulásokat kezdeményez a fennálló viszonyok megváltoztatása érdekében. Az is bebizonyosodott, hogy az ellenforradalmi erőkkel szembeni fellépés csak akkor bizonyult igazán hatékonynak, ha a kormány védelmi intézkedéseit a tömegek forradalmi akciókkal, megmozdulásokkal támogatták. Az állam elnyomó intézkedéseinek azonban a jogszerűség keretei között kell érvényesülnie, a forradalmi demokratikus törvényesség alapján. Ezeknek foganatosításában különbséget kell tenni azok között, akik valóban ellenségei a népi hatalomnak, és azok között, akik ugyan nem értenek egyet a kormány intézkedéseivel, de nem állnak egyetemlegesen szemben a haladással.¹⁹

A fegyveres harc, a belső elnyomás mellett a politikai stabilizációért folytatott küzdelem igen fontos területe a korrupció, a korrupt elemekkel szembeni határozott fellépés. A korrupció a fejlődő országokban igen veszélyes társadalmi jelenség, és nem mentesek ettől a szocialista orientációjú államok sem, annak ellenére, hogy a politikai vezetés igen határozott akciókkal igyekszik gátat vetni a korrupció eluralkodásának. Ennek jó példáját tartalmazza a Kongói Munkapárt III. rendkívüli kongresszusának (1979) határozata. „Figyelembe véve, hogy a forradalmat és a gazdasági fejlődést, a hivatalnoki burzsoázia megállította, figyelembe véve a hivatalnokok burzsoázia hivatalnoki szerepét az állami szervezetben (hadsereg, közegészségügy, igazságszolgáltatás, közhivatalok) és jelenlétét a párton belül, figyelembe véve, hogy a hivatalnok burzsoázia anyagi alapja a korrupcióból, a közpénzek eltulajdonításából és az állam számára kedvezőtlen szerződések aláírásából származik, a rendkívüli kongresszuson részt vevő párttagok követelik:

— a párt és a vezető állami hivatalok megtisztítását minden korrumpált és az eltulajdonításokban, az állam részére hátrányos szerződések aláírásban részt vett személytől;

— minden állami tisztviselő és vállalati vezető és minden párttag vagyonának ellenőrzését abból a szempontból, hogy az megfelel a jövedelmeik szintjének.”

A III. kongresszus után számos, a korábbiakban az állami hivatalnokokat megillető különleges kedvezményt (ingyen elektromos energia, vámkedvezmények, olcsó üzemanyag) szüntettek meg.²⁰

Ezek a jelenségek mindig nagy visszatetszést váltanak ki a lakosság körében, hátrányosan befolyásolják az állam és az állampolgárok kapcsolatát, elősegítik az állam társadalomtól való elidegenedését.

Az állam belső elnyomó, külső védelmi funkciója a fegyveres erőknél és testületeken keresztül érvényesül. A hadsereg, a rendőrség, a fegyveres szervezetek, a fejlődő országokban nem csupán különleges feladatokat ellátó részei az állami mechanizmusnak, hanem különleges szerepet, pozíciót foglalnak el a társadalom egészében. A fegyveres erők politikai rendszerben betöltött helye különbözik attól függően, hogy az adott ország az szocialista, illetőleg a kapitalista orientációjú fejlődés útját járja-e. A kapitalista orientáció viszonyai között fokozatosan nő a fegyveres erők társadalmi szerepe, és egyre inkább az államapparátus legfontosabb részévé válik. Az uralkodó rezsim hatalmi pozícióinak leglényegesebb stabilizációs faktora, ugyanakkor a társadalom uralmi viszonyainak leghatékonyabb destabilizációs tényezője. Az uralkodó körök hadsereggel kapcsolatos politikájának alapvető motívuma a hadsereg úgynevezett depolitizálása, irányításának centralizálása. Funkciói közül egyre jelentősebbé válik a belső, az uralkodó osztály érdekeinek belső védelme. Ennek haté-

¹⁹ Afrika: sztrani szocialiszticeszkj orientacii v revoljucionnom processze. M., Nauka 1984, 34—37. p.

²⁰ A Kongói Munkapárt III. kongresszusának anyaga. Bp., Külügyi Intézet (kézirat).

konyságát biztosítja a tisztikar személyi állományának szociális és etnikai összetétele. Általános jelenség, a vezető katonai körök törzsi-etnikai származásának egybeesése az ország politikai vezetésével. Az uralkodó réteg politikai-hatalmi befolyása ellenére a katonai elit gyakran elkülönül az állami apparátus egészétől és önálló erőként jelenik meg a politikai folyamatokban. A hadseregnek ez a viszonylagos önállósága különös élességgel mutatkozik meg a katonai puccsok, hatalomátvételek során.²¹ Általában megállapítható, hogy a hadsereg politikai életben betöltött szerepe szorosan összefügg az adott társadalom viszonyainak fejlettségével. Minél kevésbé fejlett egy ország, annál jelentősebb abban a fegyveres erő, a katonai elit szerepe, hiszen ezek az organizációk a társadalom legerősebb intézményei.

A szocialista orientációjú társadalmakban a hadsereg egyik egysége az állam hatalmi mechanizmusának. Funkciójának alapvető tartalmát a nem kapitalista, haladó jellegű társadalmi és állami rend védelme jelenti. Ezenkívül a szocialista orientáció viszonyai között jellemző folyamat a hadsereg társadalmi szerepének kiszélesedése. Alakulatai résztvesznek a termelési feladatok megvalósításában, kulturális-nevelő missziót töltenek be a fiatalok körében, részesei az írástudatlanság elleni küzdelemben. A hadsereg ezekben az országokban nem apolitikus szervezet, hanem a politikai-állami mechanizmusnak minőségileg igen fontos része, amely a párt irányításával sokoldalú társadalmi funkciót lát el. Ez tükröződik a különböző alkotmányos tételekben, politikai dokumentumokban (kongói alkotmány 99. §, benini alkotmány 10. és 142. §).

A szakirodalomban gyakran kiemelik ezeknek a hadseregeknek a nemzeti és népi jellegét.²² A nemzeti jelleg abban fejeződik ki, hogy a hadsereg védelmezi az egyetemes nemzeti érdekeket, az ország területi sérthetetlenségét, szuverenitását, a lakosság békés életét, erősíti a nemzeti egységet. A fegyveres erők népi karaktere megnyilvánul a személyi állomány szociális összetételének átalakulásában, a szervezeti felépítésben (a fegyveres erőkön belül a népi-önvédelmi alakulatok létszámukat tekintve megelőzik a professzionista hadsereget), az ország társadalmi orientációjának védelmében, funkciói kiszélesítésében, a nemzeti-felzabardító, az antikolonialista küzdelem nemzetközi támogatásában.

A fegyveres erők helye és szerepe a szocialista orientáció politikai rendszerében fokozatos változáson megy keresztül. Elméletileg a hadsereg soha nem minősül a politikai rendszer külön elemének, része az állami mechanizmusnak. Gyakorlatilag azonban a társadalmi átalakulás kezdeti szakaszában a fegyveres erők maguk koncentrálták, testesítették meg az államhatalmat, a jogalkotó hatáskört, kezdeményezték a vezető párt létrehozását. Az átalakulás későbbi periódusaiban, összhangban a politikai rendszer intézményesülésének folyamatával, megváltozott a hadsereg politikai szerepe.

A szocialista orientáció országaiban jelentős eredményeket értek el a fegyveres védelem feladatainak társadalmisításában. A reguláris fegyveres erők mellett igen fontos szerepe van a nép különböző felfegyverzett alakulatainak, a népi milíciáknak. Ezek a szervezetek szinte valamennyi szocialista orientációjú országban létrejöttek. Legnagyobb létszámban Etiópiában, ahol 1978-tól a népi milíciáknak 800 ezer tagja volt.²³ Szerveződésük a területi-üzemi elv alapján történt. Vannak olyan országok, ahol részei az államszervezetnek, az állami szervek irányításával, azoknak alárendelten működnek (Etiópiában, Kongói NK), másutt társadalmi szervezetnek minősülnek és nem integrálódnak az állami struktúrába (JNDK). Jelentőségük nemcsak a védelmi feladatok szempontjából kiemelkedő, hanem fontos részt vállalnak tagjaik a lakosság kulturális, politikai nevelésében is.

A hadsereg, a népi milíciák védelmi funkcióját egészíti ki a rendőrség, az állambiztonsági szolgálat tevékenysége. Ezek a testületek néhány országban létszámukat tekintve köze-

²¹ Melnyikov E.: Rol armii v osvobodivisihszja sztranaah Afriki. Vojenno-izstoricseskij zsurna. 1982' 6. sz. 55—62. p.

²² Vooruzsennüje szilü v politicseszkoy szisztyeme. M., Nauka. 1981. 11—14. p.

²³ Azia i Afrika szegodnja. 1978. 11. sz. 62. p.

litenek a hadsereghez, így hatásuk, társadalmi jelentőségük korántsem elhanyagolható. A fegyveres erők társadalmi szerepének elemzésében a vizsgáldásokat ki kell terjeszteni azok minden egységére (hadsereg, rendőrség, állambiztonsági szolgálat, népi miliciák), társadalmi befolyásukról csak így nyerhetünk reális képet.

Az állam külpolitikai funkcióját a szocialista orientációjú fejlődésben alapvetően olyan elvek határozzák meg, mint a politikai, gazdasági függetlenség erősítése, az imperializmus és a neokolonializmus elleni harc, a szocialista országokkal kialakított együttműködés elmélyítése, a társadalmi haladás számára kedvező nemzetközi feltételek megteremtése. A külpolitikai funkció szorosan egybekapcsolódik a békéért és a nemzetközi biztonságért folytatott harccal, a nemzetközi viszonyok demokratikus átalakításával, az új gazdasági rend létrehozására irányuló törekvésekkel. Ennek szerves része a szocialista országokkal kialakított szoros együttműködés a külpolitikában, az ország védelmi képességeinek növelésében, a társadalom gyökeres átalakításában.²⁴

V. Az állam ideológiai funkciója

Az állam ideológiai funkciójának tartalmát annak osztályjellege, az általa kitűzött társadalmi célok határozzák meg. A szocialista orientáció országai esetében ez abban összegezhető, hogy az állam ideológiai funkciójának érvényesítése során a társadalom szocialista átalakításához szükséges ideológiai, kulturális, szellemi előfeltételek megteremtésén munkálkodik. Ebben egyrészt sok országban már számottevő sikereket értek el, más oldalról ezeknek az előfeltételeknek a létrehozása komoly nehézségekbe ütközik. A társadalom tudati viszonyainak fejlesztése igen hosszadalmas és lassú folyamat. Lenin a társadalmi viszonyok természetének vizsgálatakor felhívta a figyelmet az anyagi és ideológiai viszonyok közötti lényeges különbségekre, arra, hogy miután az ideológiai viszonyok az emberek tudatán keresztül tükrözik az anyagi viszonyokat, ennek következtében mindig lassabban változnak és a valóságot torzítottan vetítik vissza. A szocialista orientációjú országok esetében az is nehézséget jelent, hogy a társadalomban a párt, az állam által képviselt ideológia még nem esik egybe, nem adekvát a társadalom alapjával.²⁵ Az állam, a társadalom vezetése azonban hatalmas energiát fordít a nép politikai, kulturális színvonalának emelésére, az ehhez kapcsolódó intézményrendszer kiépítésére. Az ideológiai, kulturális nevelés nehézségeinek további forrása az etnikai törzsi sokféleség, az egységes nemzeti nyelv és kultúra hiánya.

Mindezek ellenére a fiatal államok erőfeszítéseinek számottevő eredményei vannak. Különösen kiemelkedőek a sikerek az analfabetizmus felszámolásában. Angolában a függetlenség elnyeréséig a lakosság 85%-a volt írástudatlan. Ez az arány 1980-ra 22%-ra csökkent (ennek a hatalmas munkának az elismeréseként az UNESCO 1981-ben az Angolai Népi Köztársaságnak ítélte oda az analfabetizmus felszámolásában elért kimagasló eredmények elismerésére alapított nemzetközi díjat).²⁶ Etiópiában 1974-ben a lakosság 93%-a volt analfabéta. Ez a szám 1980-ra szintén jelentősen csökkent.²⁷ Az alfabetizációs kampányok összekapcsolódtak ezekben az országokban a politikai felvilágosító munkával, a tömegek nevelésével, mozgósításával. Hasonlóan nagy eredmények születtek az iskolarendszer, a közművelődési hálózat, a tömegkommunikációs rendszer kiépítésében. Már a fegyveres felszabadító harc időszakában számos országban kezdetét vette a nemzeti kultúra kifejle-

²⁴ Afrika: sztraniü szocialiszticeszkij orientacii v revoljucionnom processze. M., Nauka. 1982. 43—44. p.

²⁵ Funkcii goszudarsztva v nyezaviszimüh sztranaš Afriki. M., Nauka. 1972. 215. p.

²⁶ Living conditions in Angola. Office of the UNDP President Representative in Angola, 1984. p. 38.

²⁷ Afrika: Kultura i obszcesztvennoje razvityije. M., Nauka. 1984. 125. p.

dése. A fegyveres küzdelmek során különböző társadalmi rétegekhez, csoportokhoz tartozó emberek kerültek egymással kapcsolatba, kölcsönösen gazdagították egymás kulturális fejlődését és mindez elősegítette az etnikai elzártság, az izoláció megszűnését, és egyben a kulturális integráció kezdeti lépéseit jelentette.²⁸ Ez a folyamat folytatódik tovább napjainkban a politikai-társadalmi mechanizmus keretei között.

A szocialista orientációjú államok funkcióinak áttekintéséből több általános jellegű következtetés adódik. Ezek közé sorolhatjuk azt, hogy a szocialista orientáció viszonyai között az állam rendkívül aktív tevékenységet végez a társadalmi viszonyok átalakításában, fejlesztésében. Ez fejeződik ki az állam funkcionális aktivitásainak fogalmában. Az állam közvetlenül közrehat a társadalom különböző területeinek átalakításában, ugyanakkor igen jelentős a programalkotó, programadó tevékenysége, ezzel határozott perspektívát ad a társadalom számára. Funkcióinak rendszerében központi helyet foglal el a gazdasági, szervező tevékenység, amely a jelenlegi helyzetben a politikai stabilizáció egyik legfontosabb eszköze. Funkcióinak további sajátos vonása, hogy a külső és belső védelmi funkciójának érvényesítésére szolgáló intézményrendszerben nagyfokú társadalmasítás ment végbe. A dolgozó tömegek bevonása egyben nagymértékben erősítette a hatalom tömegbázisát. Hasonlóképpen jellemzője az állami funkció társadalmi hatásának, hogy ezekben az országokban gyorsabban megy végbe a nemzeti konszolidáció és stabilizáció folyamata, mint a kapitalista utat választó fejlődő országokban. Ennek alapja az állampolgárok tényleges, a társadalmi élet minden területén érvényesülő jogegyenlősége. Végezetül szintén általános, valamennyi országra nézve helytálló az állam kiemelkedő szerepe az oktatás, a kultúra dinamikus fejlesztésében, az analfabetizmus felszámolásában, a nemzeti kultúra megerősítésében. Ugyanakkor olyan következtetések is adódnak, az állami funkciók vizsgálatából, hogy az állam ilyen nagymértékű aktivitásához nem mindig megfelelő az állami szervezeti rendszer. Az államapparátus működésének fogyatékoságai hátrányosan befolyásolják az állami tevékenység hatékonyságát. Ha összevetjük a szocialista orientációjú állam és a szocialista állam funkcióit, számos hasonló vonást találhatunk, a szocialista állam tevékenységének is sajátja a társadalom egészét átfogó aktív irányító-szervező munka, de a két állam előtt álló társadalmi célok különbözőségének alapján jelentősek a funkciórendszerek különbségei is.

ПАЛ ВАШТАГ

О ФУНКЦИЯХ ГОСУДАРСТВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ

(Резюме)

Система функций государств социалистической ориентации соответствует структуре общества, его основным сферам: экономической, политической и идеологической.

Хозяйственно-организаторская функция государства, успешное создание экономического базиса, отвечающего политической надстройке, темп данного процесса определяют в основном перспективу стран социалистической ориентации. Хозяйственно-организаторская функция государства социалистической ориентации содержит в себе ряд составляющих элементов:

— создание государственного сектора экономики и обобществление отношений собственности;

— выработка стратегии экономического развития, а также разработка текущих и долгосрочных планов;

— мобилизация внутренних и внешних источников финансов для развития народного хозяйства;

— осуществление управленческо-организационной деятельности в экономике в непосредственных и косвенных формах и методах;

²⁸ Davidson Basil: Portugál gyarmatok — felszabadult nemzetek. Bp., 1983. 60—62. p.

- осуществление аграрных реформ и кооперирование сельского хозяйства;
- обеспечение национального суверенитета над природными ресурсами страны.

Политическая функция государства в самом общем виде разделяется на два основных направления. К первому направлению относятся все виды деятельности, относящиеся к охране общественного строя, социальной ориентации от любого внутреннего и внешнего посягательства, а к другому — мероприятия, вытекающие из политической организации общественной жизни: строительство рамок национального государства, административно-территориальное подразделение, интеграция и стабилизация.

Идеологическая функция государства направлена на создание идеологических, культурных и духовных предпосылок, необходимых для социалистического преобразования общества.